

sokoldalú érdeklődéssel megáldott fiatalember esetében elérhetővé tették, hogy a német kulturális és tudományos közegeben tisztelettel és nyitottsággal fogadják.

Sz. Kristóf Ildikó tanulmánya Alexander von Humboldt munkásságának magyar vonatkozásai kapcsán megidéri a már sokszor említett Podmaniczky Józsefet és Károlyt is. A szerző egyrészt Humboldt magyarországi recepciójának történetében helyezi el a két Podmaniczky szerepét, jelentőségét, másrészt fontos következtetésekre jut azzal kapcsolatban, hogy mi a Podmaniczkyak és környezetük jelentősége a hazai egyetemes néprajzi érdeklődés kibontakozásában, az etnológia, az antropológia tudománytörténetének legelső, 19. századi fejezeteiben. A szerző kísérletet tesz Humboldt magyarországi utazásainak rekonstrukciójára: a német tudós két ízben járt Magyarországon, először 1797-ben, majd 1811-ben. 1797-ben nagy valószínűséggel találkozott Podmaniczky Józseffel, 1811-ben pedig Podmaniczky Károllyal, akinek érdeklődése, tudása több olyan vonást is tartalmazott, ami rokoníthatta Humboldtéval. De ami ennél is érdekesebb Sz. Kristóf tanulmányában, az annak körülrása, hogy milyen karakterű volt az a kör, amelyiknek köszönhetően gyökeret vert Magyarországon az etnológia-antropológia tudománya. Ebben megfelelés van Humboldt magyarországi befogadói és a tudomány fészket adó kör, a Hunfalvyak, Almási Balogh Pál és a Podmaniczkyak, szélesebben a protestáns nemesség sorai között. Mint Sz. Kristóf Ildikó fogalmaz, Humboldt maga is evangélikus volt, és nemcsak mint tudós, hanem mint felvilágosult, reformelvű, sőt szabadelvű politikai gondolkodó is közel került ehhez a körhöz. Humboldt magyar kapcsolatai azért is érdekesek, mert a korabeli hazai társadalomtudományok történetében az eddig dominánsnak vélt német hatáshoz képest az ő közvetítésével a francia humánföldrajzi irányzat, és *histoire naturelle* korai képviselőinek hatására is ráirányítja a figyelmet.

Humboldt magyar befogadónak és használónak körét felvázolva kiderül, hogy a Podmaniczkyak közvetlen hatással voltak, és közreműködtek egy új tudományág intézményesülésében

Magyarországon. Tehát ha a 19. század végére a család történetének prosperáló időszaka, ami a 18–19. század fordulójától egészen a 19. század közepéig, második harmadáig tartott, ezt követően hanyatláshoz is vezetett, a magyar tudományosság ezeknek a prosperáló időknek csak nyertese volt. Sz. Kristóf Ildikónál pedig magam sem tudnám jobban megfogalmazni az egyik konklúziót, miszerint a kapuk, amelyeket a magyarországi protestáns főnemesség, köztük a Podmaniczkyak ismeretsegeik, kapcsolataik révén megnyitottak Európára, sokkal tágasabbak voltak, és többet engedtek be, mint ahogy azt eddig feltételeztük. Ha pedig még tovább bontogatjuk a hasonlatot, akkor hozzátehetjük, nemcsak szélesebb volt ez a kapu, hanem ezen a képzeletbeli kapun a Podmaniczkyak másokat is beengedtek, mi több, másokat is beinvitáltak.

Másrészről az a kör, amelyikbe a Podmaniczkyak tartoztak, még bőven tartogat számunkra érdekességeket: a protestáns nemességről beszélünk most itt, és ezen belül is azokról, akik politikai szempontból nagyrészt reformisták, sőt olykor szabadelvűek voltak. A 19. század első felében részt vettek az 1790-es nemesi felkelést követő nemzeti ellenállási és reformtörekvésekben, és egyesek később a 48-as szabadságharcban. Ezt követően is egy jól körülírható baráti – házassági – rokoni kört képeztek. Érdeemes volna ezeket a köröket minél részletesebben áttekinteni, kapcsolataikat, kapcsolódásikat tudománytörténeti céllal is feltérképezni.

GRANASZTÓI OLGA

Bagyura János, Czerovszki Mariann, Kasza Péter, Pray György: Költemény a solymászatról négy könyvben, Bp., Magyar Solymász Egyesület, 2017. 163 p.

Közhelynek hangzik, esetünkben igaz: a maga nemében különleges könyv jelent meg a solymászatról.

Az igen színvonalas megjelenésű és tartalmú könyv felvillantja a magyarországi solymászat történetét, bemutatja az első magyar solymászkönyv íróját (*Ladislau Hungarus*) és a szöveg – ma nem ismert – kapcsolatait. Ez

után következik az a 16 oldalas tanulmány, ami a kézirat előzményét és igazán izgalmas, regénybe illő sorsát mutatja be, pontosan dokumentálva a legkisebb részleteket is. Majd a fő téma következik 81 oldalon, a fordítás, nem versben, ahogy Pray György írta, hanem prózában. A 2260 soros *Poema de institutione ac venatu falconum libris IV. comprehensum* című kézirat első könyvében Pray az egyes sólyom fajokat mutatja be, a másodikban pedig a vadászati kiképzés módjairól ír. A harmadik fejezet a vadászati módokkal, a negyedik a sólymok betegségeivel foglalkozik. A vershez bőséges, 94 tételből álló, helyenként igen részletes lábjegyzetet is fűzött a szerző. Egy zoológus számára, olvasmányos, műves szöveg, amely szépirodalomként is élvezetes. Mint recenzens azonban sajnálom, hogy a hexameterek elvesztek a fordítás során. Annál szívmenengetőbbek a minden igényt kielégítő szakmai jegyzetek, amelyek Bagyura János, a zoológus-solymász szakértő tollából származnak, és eligazítják az olvasót a szöveg képzelte és valóságos világában, abban, hogy a kéziratban írtakból mi az, ami a solymászatban ma is használatos, és hogy mit tartunk legendának, mítosznak ma már. A kislexikon a történelmi és művelődéstörténeti témák megértését segíti, mert a szövegben szereplő idegen fogalmak, személy- és földrajzi nevek magyarozatát tartalmazza. Található továbbá egy érdekes fejezet a versben idézett szerzők rövid életrajzával, melyben azoknak a jelen művel kapcsolatos munkáit emelik ki. Végül a szokásos irodalomjegyzék zárja a 163 oldalas könyvet.

A könyv születésének története azzal kezdődik, hogy Bagyura János inspirálására Czervosky Mariann és Kasza Péter magyarra fordította Pray *De institutione ac venatu falconum libri duo* (Tyrnaviae, 1749) című versét. Ez a vers kis könyv formájában jelent meg, egy sorozat részeként, amelyet a nagyszombati jezsuita egyetemen a diplomaosztó ünnepségek keretei között adtak át. A bölcsészeti karon szerzett prima laurea (baccalaureatus) vagy suprema laurea (magister, doctor) fokozat ünnepélyes átadásakor a végzett hallgatókat a poétika és retorika tanára, aki ott az 1748–49-es

években Pray György, egy, a solymászatról szóló, hexameterben írt tankölteménnyel lepette meg. Akkor úgy gondolta, ő az első, aki ezt a témát költemény formájában dolgozta fel. Később Bécsben rátalált Jacques Auguste de Thou munkájára, a *Hieracosophionra* (1584), ami szintén verses tanköltemény a solymászatról. Mára pedig előkerült még egy, a sólymok ápolásáról és gyógyításáról szóló vers is a 13. század első feléből, amelyet Pray biztosan nem ismerhetett, mert csak 1922-ben fedezték fel (HAYE, Thomas, *Der Liber falconum des Archibernardus, Das älteste lateinische Gedicht zur Falkenpflege als poetisches Dokument* = STOTZ, Peter, *Dichten als Stoff-Vermittlung, Formen, Ziele, Wirkungen, Beiträge zur Praxis der Versifikation lateinischer Texte im Mittelalter*, Zürich, 2008, 213–229).

Az 1749-es évben 62 hallgató szerzett bölcsészeti tudományokból fokozatot a nagyszombati egyetemen, akik közül 40 baccalaureatusi és 22 magiszteri szintű volt (BOGNÁR Krisztina, KISS József Mihály, VARGA Júlia, *A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635–1777 = Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből*, 25. Bp., ELTE, 2002, 418). Mindebből következően a *De institutione ac venatu falconum libri duo* könyvből sejtethetően többet nyomtattak, mint a végzett hallgatók létszáma. Jelenleg a MOKKA-R katalógus 6-ról ad hírt, de ezen kívül tudunk példányról Nagyváradon, Bécsben, a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban (Ásványi Ilona igazgató szíves közlése), és – tekintettel az eredeti példányszámra – nyilván előfordulhatnak más könyvtárakban is.

Prayt ebben az időben minden bizonnyal izgatta a téma, ezért valamivel később az eredeti szöveget részben átírta, részben két további fejezettel bővítette. Az új mű megjelentetésére azonban már nem került sor, sőt egy ideig úgy tűnt, hogy a kézirat elveszett. Szerencsére kiderült, hogy a kalandos sorsú kézirat nem semmisült meg, hanem az Osztrák Nemzeti Könyvtárban ma is megtalálható.

Kevés olyan könyvet ismerünk, amely állatokról szóló 18. századi verset mutat be és tudományos szempontból érdekes és izgalmas ol-

vasmány lehet bölcsész és zoológus kutatóknak egyaránt. Pray *Poema de institutione ac venatu falconum libris IV. comprehensum* című kéziratának kiadása ilyen könyv, amelyben nem egyszerű fordítást találunk, hanem az azt kiegészítő, azzal majdnem egyenlő hosszúságú, történeti, bölcsészeti és zoológiai értelmező fejezeteket. Mindezek együtt teszik különlegessé a könyvet, ami nem csak a korszak irodalmának bűvárait érdekelhetik, hanem a mai madarászok, különösen pedig a solymászok táborát is. Szaktudományos mű kortárs bölcsésznek és zoológusnak egyaránt? Igen! A könyv legfőbb különlegessége az, hogy ilyen, szakterület szempontjából egymástól távol álló célközönséget szólíthat meg, hogy kissé túlzó, nagy szavakat használjunk: Alexander Humboldt és Henry David Thoreau szellemében.

A kéziratot kétféle szempontból, két megközelítés szerint, egymástól függetlenül is lehetett volna gondozni. Az egyik irodalomtudományi megközelítés. Találtak egy izgalmas, még nem publikált, hexameterben írt verset, amit a híres, tudós történész, Pray fiatal korában írt. A kézirat egy, már kötetben megjelent vers komoly átdolgozása és jelentős hosszúságú kiegészítése. Pray költészete Szörényi László szerint magas esztétikai értéket képvisel (*Hunok és jezsuiták, Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*. Bp., AmfiPressZ Bt., 1993.). Joggal gondolhatjuk úgy, hogy az átdolgozott, kibővített kézirat poétikai szempontból magas színvonalú, és ezért csábítást jelenthet az érdeklődő fordítónak. A másik szempont a zoológusok egy sajátos csoportjéé, a solymászoké, akik e nagy tradícióval rendelkező, számos történelmi mozzanathoz, hagyományhoz, jelképhez kapcsolható tevékenységet űzik. Számukra

a szakmai, természettudományos tartalom új, kedvenc madaraikkal kapcsolatos gondolatok, eljárások, tevékenységek megismerése lehet vonzó. Az eredeti, latin szöveg olvasása számukra nyilván nem triviális, ezért a fordítás mindenképpen hasznos. A mindkét oldalon jól kitapítható hiányok és kölcsönös előnyök léte – de mindenek előtt Bagyura elhivatottsága – vezettek oda, hogy két kiváló latin tudós és a solymász együttműködésének eredményeképpen kezünkben tarthatjuk ezt a munkát, amely egyesíti mindkét említett megközelítést, ilyenformán unikális.

A könyv madártani, ornitológiai értékén töprengve feltehetjük a kérdést, hogy mennyiben felel meg a szakmai tartalom a kor tudományos színvonalának? Ebből a szempontból művelt, olvasott, de az akkori legújabb szaktudományos eredményeket nem ismerő szerzőről beszélhetünk. Természetesen nem is várható el egy, a bölcsészettudományok iránt érdeklődő jezsuita szerzetestől, hogy naprakész zoológiai ismeretekkel rendelkezzen, de a tény megállapítható. Az alapművek, amelyekre igazából támaszkodik (Aldrovandi és Gessner munkái), maguk is elsősorban kompilációk, ráadásul nem solymászati szakkönyvek. Csak a tények rögzítése miatt említem, hogy a *Poema* írásának idején már rendelkezésre állt például Willughby *Ornithologia* című alapműve (1676) és Linné könyve a rendszertanról (1735). Bécsben, ahol Pray ekkor dolgozott, az említett könyvek, és itt fel nem sorolt társaik, biztosan megtalálhatóak voltak.

Talán ez a rövid recenzió is világossá teszi, hogy Pray műve méltó megjelentetésre talált. Csak azoknak a hexametereknek a hiányát tudnám feledni!

BAKONYI GÁBOR